

ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА СЪСТОЯНИЕТО НА СЕКТОРА ЗА УЧЕНЕ НА ВЪЗРАСТНИ

Стоян Баев

Резюме. На основата на кратък анализ на целевите показатели за България по Стратегическата рамка на ЕС „Образование и обучение 2020“ статията представя състоянието и тенденциите в сектора за учене на възрастни и някои нови аспекти с оглед постигане на напредък. Разглежда се участието на населението на възраст 25 – 64 г. във формално или неформално образование и обучение, анализира се ситуацията с преждевременно отпадналите от училище. Въз основа на анализирания данни е направен извод, че състоянието на сектора за учене на възрастни през 2017 година се подобрява, но постигнатите положителни изменения не са достатъчно големи, за да гарантират реализиране на заложените национални цели по най-важните показатели – участие на възрастните в образование и обучение и брой на преждевременно напусналите образованието.

Keywords: analysis; benchmarks; Education and Training 2020; strategic framework; formal; non-formal; education and training; early school leavers; population

Според документа на Европейската комисия (ЕК) „Стратегическа рамка „Образование и обучение 2020“ „Всяка страна от ЕС носи отговорност за своите системи за образование и обучение. Целта на политиката на ЕС е да се подкрепят действия в национален мащаб и да се помага при преодоляването на общи предизвикателства. „Образование и обучение 2020“ е рамката за сътрудничество в областта на образованието и обучението“.

Изготвяните от ЕК годишни анализи на образованието и обучението за всяка от страните членки на ЕС са повод да се потърсят допълнителни данни за нашата страна, да се анализират някои нови аспекти на наблюдаваните процеси и да се предложат допълнителни мерки към сега действащите с оглед подпомагане на усилията за преодоляване на изоставането в някои конкретни области на образованието и обучението. В Стратегическата рамка „Образование и обучение 2020“ чрез дефинираните от ЕК целеви показатели са определени равнищата, които трябва да бъдат постигнати до 2020 година в следните области:

– участие на населението на възраст 25 – 64 години във формално или неформално образование или обучение – 4 седмичен период, по данни на статистическото „Изследване на работната сила“ (LFS);

– преждевременно напуснали образование и обучение на възраст 18 – 24 години по данни на статистическото „Изследване на работната сила“ (LFS);

– образователна структура на населението – завършили висше образование сред лицата на възраст 30 – 34 години (LFS);

– заетост на населението на възраст 20 – 64 години (LFS).

Целта на настоящата статия е на основата на кратък анализ на целевите показатели за България по Стратегическата рамка на ЕС „Образование и обучение 2020“ да се представят състоянието и тенденциите на сектора за учене на възрастни и да се представят някои нови аспекти с оглед постигане на напредък.

Участието на населението на възраст 25 – 64 години във формално или неформално образование или обучение се оценява чрез статистическия показател „относителен дял (%) на населението на възраст 25 – 64 години, участващо във формално или неформално образование и обучение“ при четириседмичен период на наблюдение чрез изследване на работната сила (LFS) и изследването на образованието и обучението на възрастни (AES) при годишен период на наблюдение. И двете изследвания се подготвят и провеждат от Националния статистически институт по методологията на „Евростат“.

1. Участие на населението на възраст 25 – 64 години във формално или неформално образование или обучение – 4-седмичен период (LFS)

Европейската комисия е поставила цел през 2020 г. средно за страните от ЕС участието на лицата на възраст 25 – 64 г. в учебни дейности да бъде най-малко 15%. Съгласно методологията на „Евростат“ при изчисляването на показателя от населението на възраст 25 – 64 години се изключват лицата, които не са отговорили на въпроса дали са участвали в образование или обучение.

Формалното образование и обучение се определя като образование, осигурено от системата на училищата, коледжите, университетите и други формални образователни институции, които обикновено представляват непрекъснатата „стълба“ за обучение на деца, младежи и възрастни, което обикновено започва на възраст между 5 и 7 години. У нас формалното образование и обучение на възрастни обхваща лица на възраст 16 и повече години във форми на обучение, различни от дневната.

Неформалното образование и обучение се определя като всяка организирана и поддържана учебна дейност, която не съответства точно на горепосочената дефиниция за формално образование. Следователно неформалното образование може да се осъществи както в рамките на и извън учебните институции, така и за хора от всички възрасти. В зависимост от националния контекст то може да обхваща образователни програми за грамотност на възрастни, уме-

ния за живот, умения за работа и за обща култура. Четири са основните видове дейности за неформално обучение:

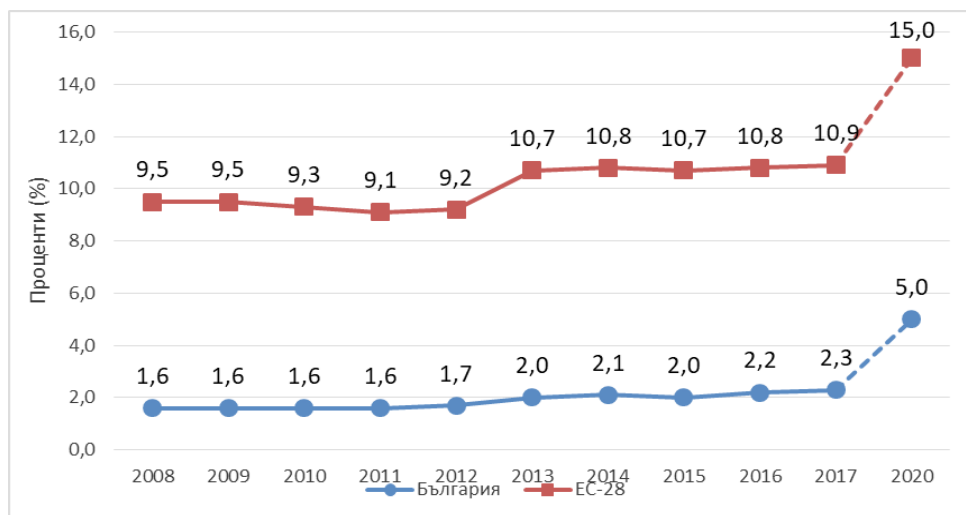
- курсове с различна продължителност (външни – поръчани от работодателя на външна организация, и вътрешни);
- семинари или работни срещи;
- обучение на работното място (планирани периоди на обучение, инструктаж или обучение директно на работното място, организирани от работодателя с помощта на инструктор);
- частни уроци.

Към неформалното обучение на учащи се отнасят само частни уроци, които не са свързани с изучаване или затвърждаване на учебната програма по даден предмет, изучаван от учащия в училище или университет. Следователно към неформалното обучение се отнасят частни уроци, свързани с надграждане на знанията и уменията по изучаваните предмети или уроци по други предмети, невключени в учебната програма на учащия.

Напредъкът в степента на участие на възрастните в учебни дейности (формално и/или неформално образование и обучение) през последните две години е твърде скромнен. Според данните на европейското „Изследване на работната сила“ (фиг. 1), дяловете на възрастните (25 – 64 г.), участвали в учене през 2016 г. и 2017 г., са съответно 2,2% и 2,3%, или е налице годишно нарастване само с 0,1 процентен пункт. Заложената целева стойност в Националната стратегия за учене през целия живот за 2020 г. е достигането на 5% участие на населението на възраст 25 – 64 години в учебни дейности. Следователно България не се движи с необходимия темп към набелязаната стратегическа цел за 2020 г. и вероятно тази цел няма да бъде постигната.

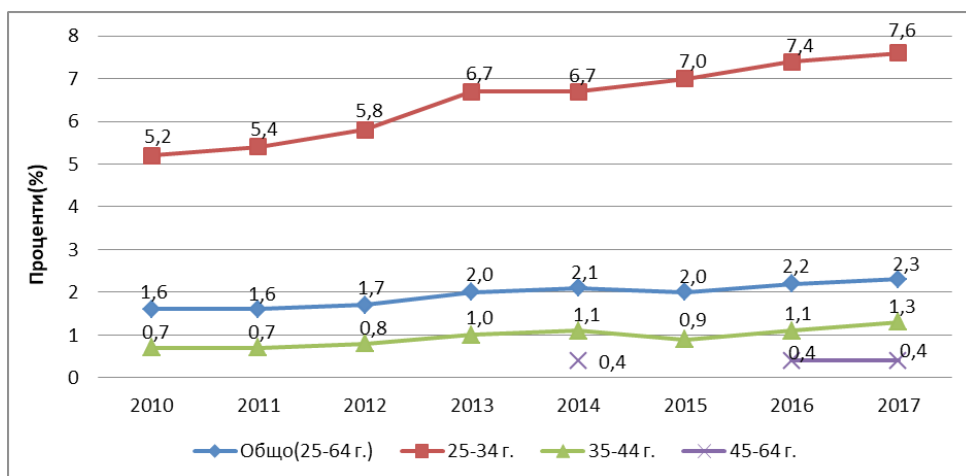
Прегледът на участвалите във формално или неформално образование и обучение през последните 6 години по отделни възрастови групи (фиг. 2) показва, че най-активна е групата на младите хора от 25 до 34 години, като делът на хората на тази възраст, участващи във формално или неформално образование и обучение, нараства непрекъснато, макар и незначително. Равнището на участие на хората на възраст над 45 години е много ниско и не отговаря на потребността от обучение, което да актуализира или повиши техните знания и умения в една динамична и развиваща се икономическа среда.

Според данните на „Евростат“ по този показател България заема предпоследна позиция за 2017 г. сред страните от ЕС (преди Румъния) независимо от отбелязаното нарастване през периода 2011 – 2017 г. (фиг. 3). За поредна година през периода 2013 – 2017 г. разликата между стойността на този показател за България и средната стойност за страните от ЕС остава голяма и се запазва на равнище 8,6 – 8,7 п.п., като това се дължи на сходния и бавен растеж на равнището на участие средно за страните от ЕС и на България. По данни за 2017 година България е една от 14-те държави членки на ЕС, отбелязали уве-

Източник: НСИ/ЕВРОСТАТ. ИРС/LFS

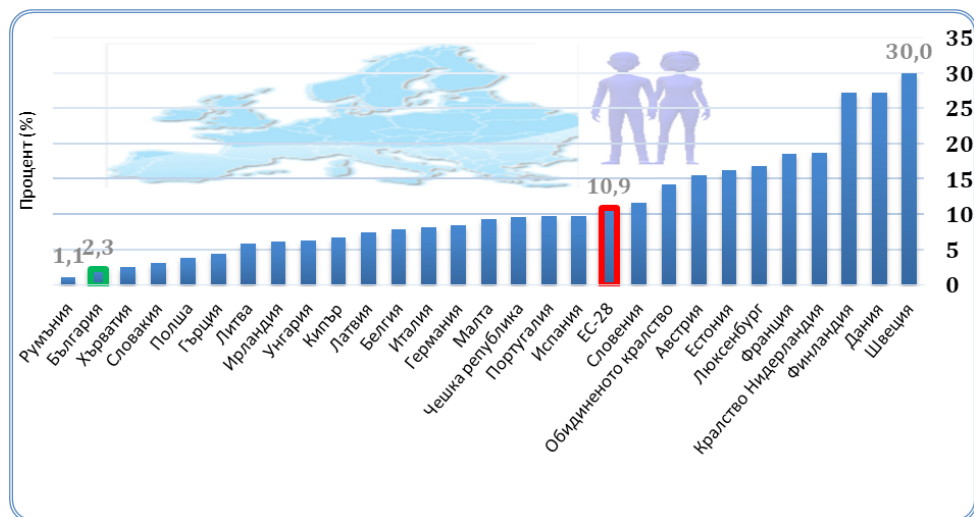
Фигура 1. Участие на населението на възраст 25 – 64 години във формално или неформално образование или обучение¹⁾ в ЕС и България

Източник: НСИ/ЕВРОСТАТ. ИРС/LFS

Фигура 2. Относителен дял (%) на участващите във формално или неформално образование и обучение сред населението на възраст 25 – 64 г. по възрастови групи

личение на дела на участвалите възрастни в образование и обучение, като най-големи са годишните увеличения спрямо 2016 г. в Малта (1.9 п.п.), Чехия (1.1 п.п.), Белгия (0.9 п.п.), Финландия (0.8 п.п.) и т.н., а най-значително е намалението в Хърватска – с 0.5 п.п. (от 3.0% на 2.5%), и в Дания – с 0,4 п.п., но при много висока стойност на индикатора – 27,3% за 2017 г.

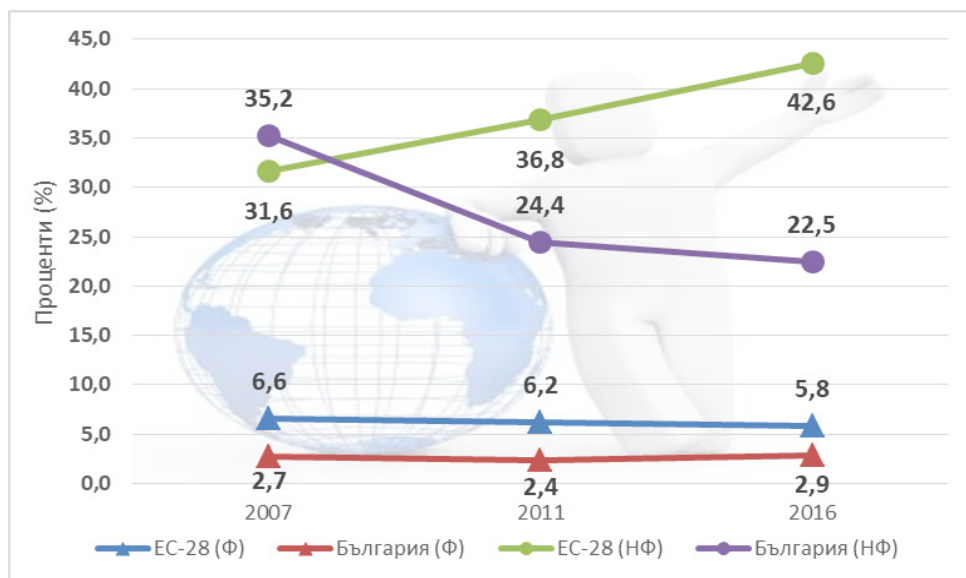

Източник: „Евростат“

Фигура 3. Участие на населението на възраст 25 – 64 години във формално или неформално образование или обучение през четирите седмици преди изследването в страните от ЕС за 2017 година

По-подробни данни за участието на населението на възраст 25 – 64 години в учебни дейности за период от една година се осигуряват чрез европейското „Изследване на образованието и обучението на възрастни“ (Adult Education Survey – AES). То се провежда в страните от ЕС веднъж на всеки 5 години. Резултатите от последното изследване от 2016 г. показват, че равнищата на участие на възрастните в България във формално образование или обучение и в неформално обучение са близо два пъти по-ниски в сравнение със средните равнища за страните от ЕС (фиг. 4).

За подобряване на степента на участието на възрастните в образование и обучение през последните години са реализирани комплекс от мерки на национално и регионално равнище. Възможните допълнителни мерки за изпълнение на националната цел по този индикатор се свеждат до:

Фигура 4. Участие на населението на възраст 25 – 64 години във формално образование или обучение и в неформално обучение – 12-месечен период (AES)

а) по-нататъшно подобряване на образователната структура на населението. Анализът на данните ясно показва, че лицата с високо образование са значително по-активни в участието им във формално и неформално образование или обучение;

б) проучване на грамотността на населението на възраст 16 и повече години и разработване и изпълнение на програма за ограмотяване на неграмотни лица за периода до 2025 година и след това.

2. Преждевременно напуснали образованието и обучението

Този показател се дефинира като относителен дял на лицата на възраст 18 – 24 години, завършили основно образование като най-висока степен и които не са участвали в образование или обучение през 4-седмичния период преди изследването, от населението на същата възраст (%).

От дефиницията става ясно, че:

– целевата група **не са** напусналите или отпадналите от училище ученици през определена учебна година или период от няколко години;

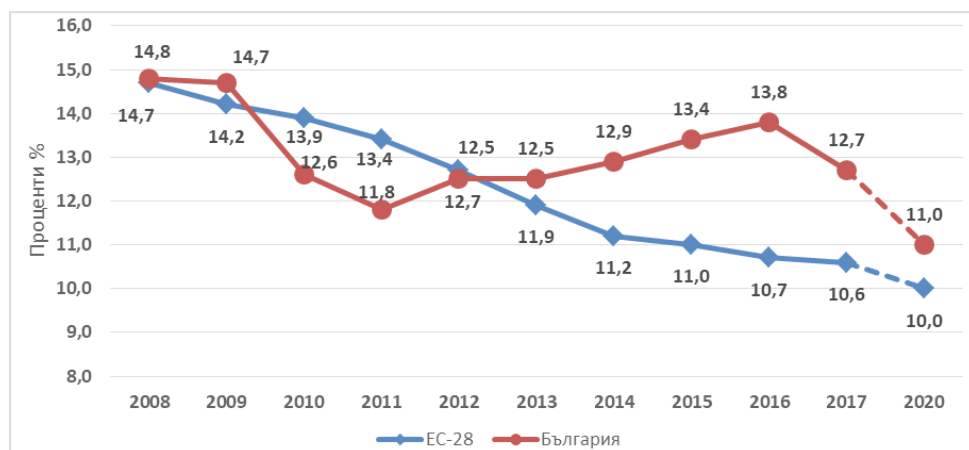
– този показател оценява важни характеристики на младежите на възраст 18 – 24 години, като определя за преждевременно напуснал образованието

всеки млад човек, който не притежава диплома за завършено средно образование и не участва в образование (основно, средно, висше) или във формално или неформално обучение през 4-седмичния период преди датата на статистическото изследване (на интервюто).

Следователно този показател характеризира резултата от участието (или неучастието) на младите хора на възраст 18 – 24 години в образование или обучение през предходни периоди и в този смисъл това е един „резултативен“ показател. Той е създаден да насърчава страните от ЕС да полагат усилия и да провеждат мерки и политики за нарастване на дела на завършилите средно образование, за ограничаване на напускането и отпадането от училище на учениците от всички класове, за обхващане на всички деца от 5 до 16 години в задължителното образование и за насърчаване на участието на младите хора във формално и неформално образование и обучение. По-високото образование на младите хора е предпоставка за по-активно участие в ученето през целия живот и за по-добра образователна структура на населението.

Националната цел е България да постигне или намали до 2020 г. относителния дял на преждевременно напусналите образование и обучение сред лицата на възраст 18– 24 години под 11%. Целта на ЕС е да сведе този дял под 10% средно за страните от ЕС.

Степента на достигане на целите се оценява чрез европейското статистическо „Изследване на работната сила“ (LFS), като данните за България се осигуряват от Националния статистически институт чрез извадковото изследване на работната сила, провеждано в представителна за страната извадка от домакинства.

Източник: „Евростат“ и НСИ, Изследване на работната сила

Фигура 5. Преждевременно напуснали образованието и обучението

Според данните на ЕК („Евростат“) делът на преждевременно напусналите училище (за краткост ПНУ) през периода 2008 – 2017 година средно за страните от ЕС бележи постоянна и стабилна тенденция на намаление – от 14,7% за 2008 на 10,6% за 2017 г., като се доближава до целевата стойност – 10,0% (фиг. 5). През периода 2008 – 2011 г. делът на преждевременно напусналите в България съществено намалява – от 14,8% на 11,8%, или с 3 процентни пункта за 3 години. От 2011 г. тенденцията се обръща в неблагоприятна посока и стойността на показателя нараства от 11,8 за 2011 на 13,8% за 2016 г. За първи път по данни на НСИ през последните 5 години стойността на показателя бележи положително изменение, като за 2017 г. намалява на 12,7%, или с 1,1 процентни пункта.

Основни фактори, влияещи върху стойността на показателя „преждевременно напуснали образованието и обучението“

На базата на дефиницията на показателя „преждевременно напуснали образованието и обучението“, дадена по-горе, може да се определят основните фактори, които влияят върху стойността на показателя през последните години.

Първият и най-силно въздействащ фактор е напускането на училище през предходни периоди. Анализът на данните за напусналите образование и обучение²⁾ по причини за напускане и по степени на образование показва следното.

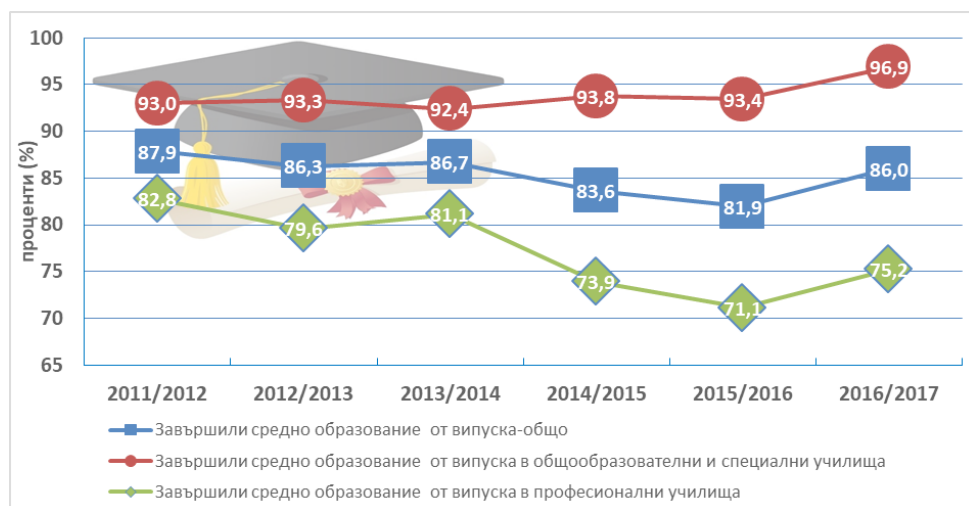
– През периода 2011/2012 – 2016/2017 година по данни на НСИ училище са напуснали 116 223 ученици, или средногодишно по 19,4 хиляди. Средногодишният относителен дял на напусналите за периода е 2,5%. За последната отчетена учебна година 2016/2017 броят на напусналите намалява с 1078 ученици, като относителният дял на напусналите намалява несъществено с 0,1 процентен пункт.

– През последните години напускането поради заминаване в чужбина постепенно се оформи като основна причина за напускане при двата етапа на основното образование. Така например през учебната 2015/2016 година заминалите за чужбина ученици от началния етап на основното образование са 3643, или 51,7% от напусналите, а тези от прогимназиалния етап са 3227, или 44,6% от напусналите. При напусналите гимназиалната степен основна причина са семейни проблеми – в 43,8% от случаите, а делът на заминалите за чужбина е 26,6% от напусналите. Най-вероятно увеличението на броя и дела на напусналите училище поради заминаване за чужбина заедно с родителите през последните две години е свързано с отварянето на пазара на труда в страните от ЕС за българските граждани от 1 януари 2014 година.

– Налице е съществена липса на информация за заминалите за чужбина ученици, включително и за тези в задължителната за образованието възраст – 5 – 16 години. Например липсват индивидуални данни за заминалите в чужбина български граждани и придружаващите ги техни деца до 16-годишна възраст.

Третият съществен фактор за увеличение на преждевременно напусналите училище е вариацият относителен дял на завършилите средно образование сред учениците в XII клас.

От записаните в XII клас през учебната 2011/2012 година успешно са се дипломирали през юнската и септемврийската сесия 87,9% от абитуриентите, през учебната 2015/2016 година този дял намалява на 81,9%, а за учебната 2016/17 г. нараства съществено на 86,0%, или с 4,1 п.п.

Източник: НСИ

Фигура 6. Относителен дял -% на завършилите средно образование от записаните ученици в XII клас в началото на учебната година

На практика, това означава, че 14,0% (или приблизително всеки 7-и ученик, достигнал XII клас през учебната 2016/2017 г.) не са се дипломирали през годината на завършване. Съгласно дефиницията на показателя тези млади хора попадат в съвкупността на преждевременно напусналите училище, защото не са завършили успешно средно образование. В сравнение със завършващите средно образование в общообразователните и специалните училища (96,9%) проблемно се очертава успешното завършване на средно образование сред абитуриентите в професионалното образование – 75,2 % за 2016/2017 учебна година. Следователно близо 25% от абитуриентите в професионалните гимназии не завършват средно образование на редовната или поправителната сесия на държавните зрелостни изпити. Тези резултати са признак за **влошена и недостатъчна общообразователна подготовка на учениците в професионалното образование.**

Четвъртият съществен фактор, влияещ върху стойността на показателя за преждевременно напусналите училище, е участието на младите хора на възраст 18 – 24 години в образование и/или обучение през 4-седмичния период преди интервюто. Колкото младите хора на възраст 18 – 24 г. са по-активни в участието си във формално и неформално образование или обучение, толкова по-осезаемо това ще влияе върху намаляването на стойността на показателя за ПНУ.

Предложения за допълнителни мерки за намаляване на преждевременно напусналите образованието и обучението

Безспорно най-ефективната мярка за намаляването на ПНУ е Механизмът за междунституционално сътрудничество за подобряване на записването и задържането в училище. Постигнатите досега резултати от прилагането му са забележителни и впечатляващи.

Без да се коментират резултатите от прилагането на множеството мерки за намаляване на ПНУ на различни равнища, тук ще бъдат предложени **допълнителни мерки** на основание на анализа, представен по-горе.

– Необходимо е да се засили контролът за прилагането на Закона за гражданската регистрация. Тази мярка ще спомогне за изпълнението на задълженията на гражданите да се регистрират в 30-дневен срок при промяна на настоящия адрес съгласно чл. 99, алинея 1 от Закона за гражданската регистрация. Мотивите за тази мярка са масовото неспазване на Закона за гражданската регистрация от страна на гражданите, променили своя настоящ адрес в страната или от страната в чужбина.

– Осигуряване на данни за напусналите ученици по причини за напускане. С оглед осигуряването на данни и анализи за напусналите ученици по причини за напускането през течение на учебната година се предлага в Националната електронна информационна система за предучилищно и училищно образование (НЕИСПУО) да се включат записи за всеки напуснал ученик и причината за напускането.

– Съществено подобряване на общообразователната подготовка на учениците в професионалното образование. За да се подобри съществено общообразователната подготовка на учениците в професионалните гимназии, са необходими изменения в учебните планове и програми за учащите в професионалното образование.

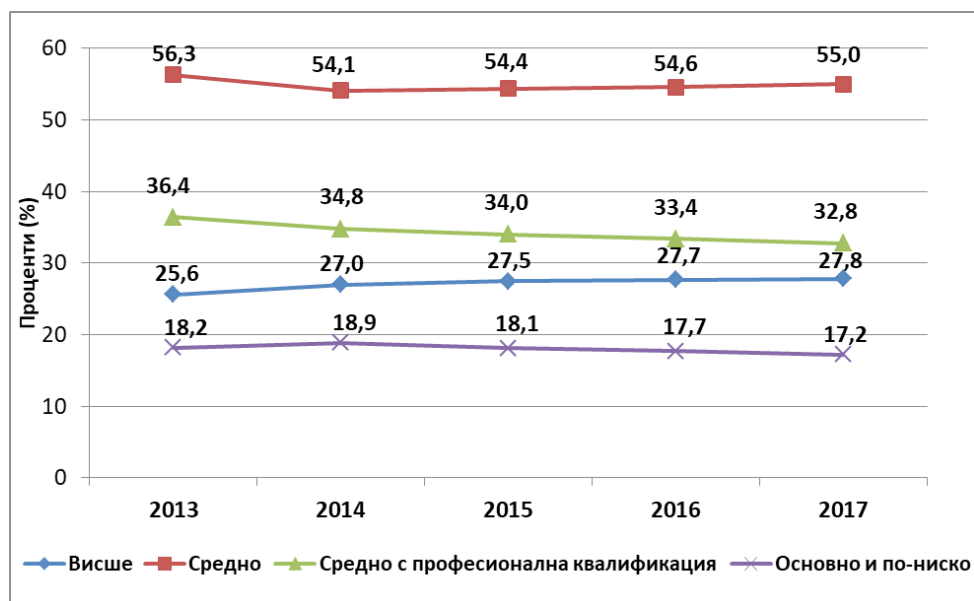
3. Образователна структура на населението

Целевият показател по програмата „Европа 2020“ за образование е относителния дял -% на лицата с висше образование сред населението на възраст 30 – 34 години. При цел 40% средният дял за страните от ЕС за 2017 г. достига 39,9%, а за България този дял за същата година е 32,8% при национална цел 36%, които да бъдат постигнати за 2020 г. Тук образователната структура на

населението ще бъде разгледана по-широко, като се анализира структурата на населението на възраст 25 – 64 години по завършена степен на образование.

Образователната структура на населението се дефинира чрез разпределението на населението (в случая на възраст 25 – 64 г.) по най-висока завършена степен на образование (%) – висше, средно, основно и по-ниско, според Международната стандартна класификация на образованието ISCED 2011. Източник на данни е Европейското изследване на работната сила – ИРС – LFS.

През 2017 година образователната структура на населението на възраст 25 – 64 години продължава да се подобрява, като следва ясно изразена тенденция за увеличаване броя и дела на хората с висше образование при същевременно намаляване на броя и дела на хората с основно образование. За последните 5 години относителният дял на населението с основно и по-ниско образование намалява с 1 процентен пункт – от 18,2% (2013 г.) достига 17,2% за 2017 г. (фиг. 7). Същевременно нараства относителният дял на лицата с висше образование, като от 25.6% за 2013 г. достига 27.8% за 2017 г.

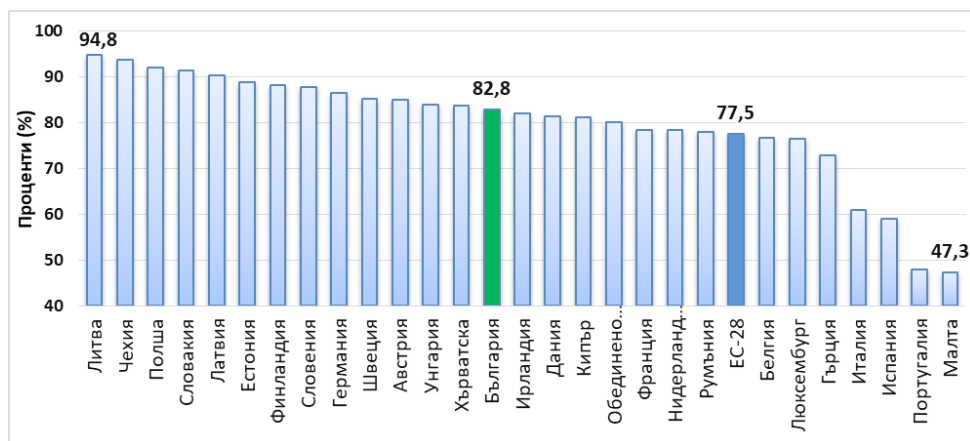

Източник: НСИ, ИРС/LFS

Фигура 7. Образователна структура на населението на възраст 25 – 64 години (по данни от ИРС – LFS)

В резултат на тези положителни изменения делът на лицата с висше и средно образование в България (взети заедно) – 82,8%, остава значително над

средния за Европейския съюз (77,5%). По този показател страната ни заема 14-о място сред 28-те държави членки на ЕС, като изпреварва страни с традиционно качествени образователни системи, като Ирландия, Дания, Обединеното кралство, Франция и Нидерландия (фиг. 12).

Източник: „Евростат“, ИРС/LFS

Фигура 8. Население с висше и средно образование на възраст 25 – 64 години (по данни от ИРС – LFS) в страните от ЕС за 2017 година

Предложения за допълнителни мерки

Състоянието относно дела на завършилите висше и средно образование сред младите хора изисква допълнителни усилия на образователната система за по-нататъшно подобряване на образователната структура. Това подобряване на образователната структура обаче не трябва да бъде за сметка на качеството на средното или на висшето образование. Според мнението на работодателите уменията и компетенциите на една част от завършилите висше образование не отговарят на съвременните изисквания. От друга страна, не са достатъчни мерките на държавата за привеждане на структурата на студентите по области на образование и професионални направления спрямо потребностите на пазара на труда. Една от причините е високата степен на фрагментация на висшето образование – понастоящем броят на специалностите, по които се обучават и завършват студентите в ОКС „бакалавър“ и „магистър“, е 1503, като този брой не включва дублираните наименования на специалности в тези степени. Работодателите трудно се ориентират в този огромен брой специалности. Освен това е известно, че броят на обявяваните места за прием надхвърля броя на завършващи-

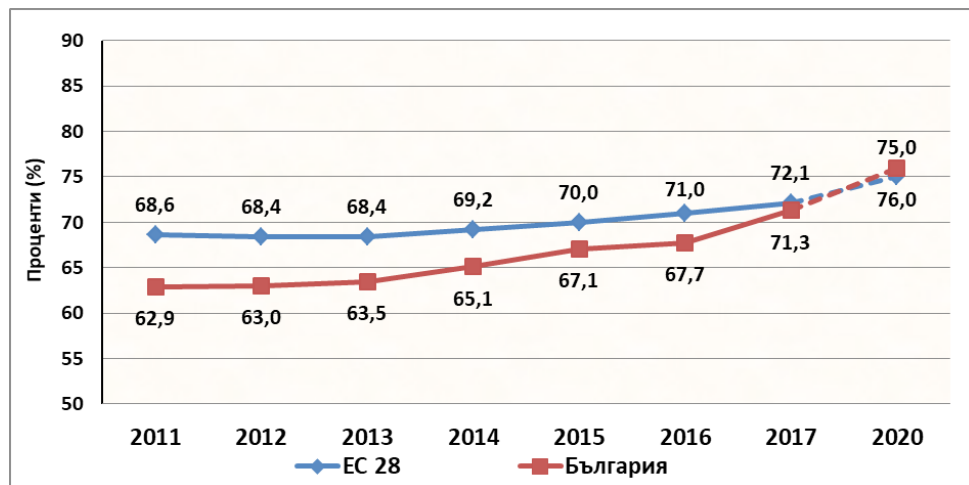
те средно образование, поради което критериите за прием са сведени до минимум и това вече е довело до общо понижение на качеството поради интереса на висшите училища да съхранят броя на студентите. При тези данни и обстоятелства е необходимо да се предприемат комплексни мерки за подобряване на качеството на висшето образование, дори и с риск да се застраши изпълнението на националната цел за 2020 г. по показателя „относителен дял (%) на лицата с висше образование от населението на възраст 30 – 34 години“.

4. Заетост на населението на възраст 20 – 64 години

Заетостта се измерва чрез коефициента на заетост, представляващ относителен дял (%) на заетите лица от населението на възраст 20 – 64 навършени години.

Заети са лицата на 15 и повече навършени години, които през наблюдавания период, който е една календарна седмица:

- извършват работа дори за един час, за което получават работна заплата или друг доход;
- не работят, но имат работа, от която временно отсъстват поради болест, годишен отпуск, отпуск поради бременност и раждане, родителски отпуск, стачка или други причини.

Източник: НСИ, ИРС/LFS

Фигура 9. Коефициент на заетост – относителен дял (%) на заетите лица от населението на възраст 20 – 64 години

През 2017 г. заетостта сред лицата на възраст 20 – 64 навършени години нараства съществено – с 3.6 п.п. спрямо предходната година, и достига 71.3% (фиг. 9). Постигнатото равнище на заетост надхвърля това за предкризисния период (70.7% за 2008 г.) и доближава целта, заложена в стратегията „България 2020“ (76%) и която е с 1 процентен пункт над целта на ЕС. Важно е да се отбележи, че нарастването на заетостта се очертава като тенденция за последните седем години. В сравнение с предходната година разликата между средното равнище на заетост в ЕС и България намалява от 3,3 п.п. на 0,8 п.п. (фиг. 9), като дистанцията между България и ЕС намалява за 7-а поредна година.

Нарастването на заетостта е резултат на редица макроикономически фактори, сред които растежът на brutния вътрешен продукт, възникването на нови работни места, подобряването на бизнес климата, преминаването от „скрита“ към регистрирана заетост. Ако тези фактори продължат своето положително въздействие, може да се очаква, че целта на България за достигане на 76% заетост ще бъде достигната до 2020 година.

Основният извод от представените данни и сравнения е, че състоянието на сектора за учене на възрастни през 2017 година се подобрява, но положителните изменения не са достатъчни за постигане на целите за 2020 г. по основните показатели. Положителните изменения не са достатъчно големи, за да гарантират постигането на заложените национални цели по най-важните показатели – участие на възрастните в образование и обучение и преждевременно напуснали образованието.

В заключение считаме, че в сектора за учене на възрастни е извършена съществена по обем работа и че реализацията на предлаганите мерки по отделните показатели може да допринесе за по-нататъшното подобряване на сектора за периода до 2020 година.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. През четирите седмици преди интервюто.
2. Според дефиницията на НСИ напуснали ученици са тези, които са били записани за съответната учебна година, но са напуснали по различни причини училището през периода от 15.09. до 14.09. на следващата година.

KEY INDICATORS OF THE STATE IN THE ADULT LEARNING SECTOR

Abstract. Based on a brief analysis of Bulgaria's benchmarks under the EU's "Education and Training 2020" strategic framework, the article presents the state and trends of the adult learning sector and some new aspects in order to make progress. Discussed is the participation of the population aged 25 – 64 in formal or non-formal education and training, the situation of early school leavers is analysed. Based on the data analysed, it is made the conclusion that the adult learning sector in 2017 state is improving but the positive changes achieved are not large enough to ensure that the national targets set for the most important indicators – participation of adults in education and training and the number of early school leavers.

✉ **Mr. Stoyan Baev**

Consultant on Statistics of Education

Sofia, Bulgaria

E-mail: stoyan.baev@gmail.com